

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Brakteater från folkvandringstid

Åberg, Nils

Fornvännen 1940(35), s. 103-112 : ill.

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1940_103

Ingår i: samlar.raa.se

BRAKTEATER FRÅN FOLKVANDRINGSTID

AV

NILS ÅBERG

Folkvandringstidens germanska guldbrakteater synas hava bildat tvenne av varandra förhållandevis oberoende utvecklingar, den ena återgående på romerska mynt och medaljonger från yngre kejsartid, den andra utvecklingen uppvisande ett analogt förlopp, men begynnande avsevärt senare och nu ej längre direkt anknytande till romerska förebilder, utan i stället till angelsaxiska och frisiska eller senmerovingiska. Inom forskningen har tanken på en från västeuropeiskt håll emanerande brakteatgrupp framskyttat en gång på 1850-talet, hos C. J. Thomsen,¹ treperiodssystemets skapare. Här skall frågan upptagas till ny prövning. Utvecklingen av de rent nordiska brakteaterna är i sina grunddrag välkänd genom Salins och Montelii arbeten, varför den här endast för jämförelses skull i korthet skall beröras.

De till 400-talet hörande brakteaterna äro uteslutande skandinaviska, vilket i och för sig kan antyda, att de första och grundläggande impulserna kommit med 300-talets mäktiga kulturström från de gotiska och vandaliska områdena i sydost. De klassiska förebilderna äro också att finna bland guldmedaljonger av det slag, som ingår i den berömda gotiska skatten från Szilágysomlyó. Medaljongerna voro kejsarliga äretecken och som sådana stående i hög kurs bland germanernas furstar. Efterfrågan på dylika blev med tiden större än tillgången och gav så småningom upphov till efterbildningar av mer eller mindre barbariserad prägel. Sådana barbarmedaljonger härröra i ej ringa antal från de skandinaviska länderna. De visa kejsarbilderna med en omskrift av vanställda bokstäver eller nordiska runor samt på den andra sidan en Victoria eller vanligen en ryttarbild med någon figur framför hästen.

Ur de till Skandinavien införda eller där präglade medaljongerna uppstodo 400-talets brakteater, dels sådana av grupp A, åter-

¹ C. J. Thomsen, Om Guldbracteaterne og Bracteaternes tidligste brug som Mynt: *Annaler for nordisk Oldkyndighed* 1855. Härtill *Atlas* 1857.

givande medaljongernas (eller myntens) kejsarbild, dels de något yngre av grupp C, visande kejsarbilderna över en häst. De sistnämnda återgiva någon gång en verklig ryttare om ock med övernaturligt stort huvud, men de båda schablonerna, alltså huvudet och hästen, synas likväl hava funnits där från första början och kunna därför svårligen tänkas ha utvecklats ur en verklig ryttarbild. Ett tilltalande tolkningsförsök har på senare tid givits av Holmqvist² och Glob,³ som gjort gällande, att de två schablonerna hämtats från medaljongens fram- och baksida. Om så varit fallet, och då därtill i regel kommer en omskrift med runor, skulle alltså C-brakteaten i princip ha givit allt, vad en verklig kejsarmedaljong kunde bjuda,⁴ dock i germansk komposition och buret av den dåtida germankonstens likgiltighet inför bildframställning.

C-brakteaterna utvecklades något senare än de av grupp A, men uppnådde i stället en större popularitet, kanske emedan de gävo kejsarmedaljongen mera fullt. De fortlevde sedan ganska oförändrade genom hela 500-talet, och deras alltmer vanställda schabloner synas till en del ha ärvts av Vendeltidens brakteater.

Under en sen del av 500-talet uppstod den tredje huvudgruppen av nordiska brakteater eller Montelii typ D. Vid denna tidpunkt hade likväl minnet av det kejserliga äretecknet helt förbleknat, och de senfödda medlemmarna av brakteaternas stora familj fingo därför ej ärva medaljongernas schabloner, ej ens den sedvanliga runinskriften, men blevo prydda i tidens smak med ett ornamentdjur i stil I.

Typerna A, C och D äro av nordiskt ursprung och bilda tillsammans huvudmassan av folkvandringstidens brakteater i de skandinaviska länderna. De jämförelsevis fåtaliga brakteater av annat slag, som ingå i fynden, hava knappast bildat någon fullt enhetlig grupp, men bland dem märkas likväl sådana typer, vilka i sin bildframställning helt bryta med tidigare nordiska stiltraditioner

² Holmqvist, Bidrag till frågan om de nordiska guldbrakteaternas ikonografi: Aberg's Festskrift 1938, s. 128. — Svårligen kan man likväl dela Holmqvists uppfattning, att C-brakteaterna påverkats av det kopiska ryttarhelgonet.

³ Glob, Über C-Brakteaten: Acta Archaeologica, Bd. 8, 1937, s. 275.

⁴ I undantagsfall uppvisa brakteaterna även en vanställd Victoriabild å kejsarens utsträckta hand. Jfr Atlas 1857, Pl. 4, nr 76, 77, 79.

för att i stället med mer eller mindre tydlighet anknyta till västeuropeiska mynt och brakteater från senmerovingisk tid. Dessa nya typer skulle alltså ha varit av västeuropeisk härkomst och sålunda kommit från områden, där en brakteattillverkning tidigare saknats.

Den västeuropeiska brakteatframställningen har vida yngre anor än den nordiska, men kan tänkas hava tagit sin början genom impulser från nordiskt håll. Under en sen del av 500-talet synes nämligen en icke oansenlig export av nordiska brakteater, särskilt sådana av typ D, hava försiggått till friser⁵ och angelsaxer.⁶ Från Friesland härröra sålunda åtminstone 3 importerade D-brakteater samt icke mindre än 12 från grevskapet Kent i England. Det är därför tänkbart, att just denna import stimulerat en inhemska brakteattillverkning, och att denna, som ju då blev helt oberoende av nordiska stiltraditioner, därvid kom att anknyta till den vid samma tid begynnande inhemska myntfabrikationen. En undersökning av de västeuropeiska brakteaterna bör sålunda lämpligen inledas med en översikt över den samtida myntpräglingen.

Norr om frankernas rike synes den första germanska myntpräglingen hava tagit sin början i Kent och under loppet av Ethelberts (560—616) långa och blomstrande regeringstid. Mynten, som här slogos, blevo till en början av fullödigt guld, tremisser, i angelsaxiska källor benämnda thrymsas, och den första präglingen har från numismatiskt håll bestämts till en sen del av 500-talet, kanske huvudsakligen decennierna kring sekelskiftet.⁷ Den kentiska myntpräglingen försämrades likväl snabbt, och genom en tilltagande

⁵ Boeles, Friesland tot de elfde eeuw, Leeuwarden 1927, Pl. 39.

⁶ Aberg, The Anglo-Saxons in England, Uppsala 1926, s. 101, fig. 181—184.

⁷ At the close the sixth century a renewal of trade with the outer world is apparent in the discovery in the southern parts of England of Merovingian gold coins, and within a few years of the turn of the century a native coinage was in use which copied Merovingian, Byzantine, or Roman prototypes. — — —

The first impulse towards the creation of an Anglo-Saxon coinage came from the intercourse between the South-Eastern district and the Merovingian kingdom. This intercourse arising from the growing commercial prosperity of the two countries, developed a closer intimacy from the introduction of Christianity into the South of England and from the

guldknapphet tvangs man till en allt större uppblandning med silver. Guldmynten övergingo därigenom så småningom till silver med svag guldhalt och slutligen omkring 600-talets mitt till rena silvermynt, de s. k. sceattas.⁸ Den kentiska präglingen under Ethelberts regering kan sålunda sägas inleda den betydelsefulla utveckling inom myntväsendet, som skulle komma att spela en så stor roll i den angelsaxiska och frisiska handeln och som slutligen skulle sätta sin prägel på det ekonomiska livet över frankernas hela rike.

Den angelsaxiska präglingen sökte i en viss utsträckning sina förebilder bland romerska guld- eller kopparmynt från 3- och 400-talet. Sålunda innehåller exempelvis Crondall-skatten⁹ i Hampshire icke mindre än 9 guldmynt (fig. 1), efterbildande ett kopparmynt av Licinius (308—324).¹⁰ Skatten, som nedlagts omkring

marriage of Aethelberht, king of Kent, to Bertha, the granddaughter of Chlovis, towards the close of the sixth century (Brook, English coins, London 1932, s. 1—2.)

C'est seulement à la fin du sixième siècle et surtout au début du septième que les Anglo-Saxons ont émis des tiers de sou d'or ou thrymsas, copiés, avec plus au moins de fantaisie, sur des originaux romains de quatrième et cinquième siècle. (Gentilhomme, La circulation des sceattas dans la Gaule Mérovingienne: Revue Numismatique, Paris 1938, s. 23.)

⁸ The use of a gold coinage was not of long duration; the silver currency to which it gave way was in circulation in, or very shortly after, the middle of the seventh century. — — — The new silver must be regarded rather as a debasement of the gold than as a new coinage. We find the same type used in both metals, and some of the early silver coins have an admixture of gold in their composition. (Brook, a. a. s. 5.)

Les rares thrymsas émis par les Frisons et les Anglo-Saxons furent, dès le milieu du septième siècle, remplacés par de simples deniers d'argent: les sceattas. Ce monnayage d'argent fut lui-même précédé par un monnayage mixte, d'argent plus ou moins allié d'or. Et, dans ces trois phases du monnayage nordique, le type reste souvent identique. (Gentilhomme, a. a. s. 25.)

⁹ Akerman, Description of some Merovingian and other gold coins, discovered in the parish of Crondale, in Hampshire, in the year 1828: Numismatical Chronicle, Bd. 6, London 1844.

¹⁰ Un thrymsa copié sur un bronze de Licinius semble le prototype de toute une série de dégénérescences au type dit de l'étendard. (Gentilhomme, a. a., s. 24.)

mitten av 600-talet, innehåller bl. a. mynt, vilka slagits i London, samt frankiska mynt, präglade av Eligius, myntmästare under Dagobert och Klodvig II (638—656). Ett annat guldmynt¹¹ av okänd

Fig. 1—3.

proveniens, men kanske av kentiskt eller möjligen frisiskt ursprung, utgör en god efterbildning av en solidus av Honorius (395—423). En del av inskriften är här utförd i runor.

Emellertid sökte den angelsaxiska myntpräglingen sina förlagor icke endast bland romerska antikviteter, utan anknöt även till den samtida utvecklingen på frankiskt håll. Vid denna tid hade den frankiska präglingen blivit mera obunden än tidigare av det romerska eller bysantinska schemat, och därtill bidrog väsentligen de allt talrikare myntverkstäderna samt deras fria och ohämmade verksamhet.¹² Ett framträdande drag i utvecklingen är sålunda, att de tidigare kejsar- eller kungabilderna nu så småningom börja ersättas med bilder av mera kyrklig eller religiös betoning. Denna förändring av myntbilderna är intressant även såtillvida, som

¹¹ Brook, a. a. Pl. 1:3; Baldw. Brown, *The Arts in Early England*, III, London 1915, Pl. 3:1.

¹² Mais le style de la fabrique des diverses écoles, et les signes distinctifs se modifient incessamment. Avant le VIIe siècle, ils sont encore en formation, et se dégagent lentement de l'imitation servile des types romains; dès la fin du même siècle, ils se dégradent rapidement, et disparaissent, au VIIIe, sous le niveau de la barbarie. C'est donc entre ces deux phases de formation et de dégénérescence, c'est-à-dire au milieu du VIIe siècle, que s'observent les beaux produits du monnayage mérovingien, et que se caractérisent nettement les types des diverses écoles gauloises. (Deloche: *Revue Numismatique* 1857, s. 423.)

den tydliga också avspeglar den genomgripande andliga väckelse, vilken tog sin början med St. Columbas verksamhet på 590-talet. Inom myntväsendet spåras tendensen visserligen redan på bysantinskt håll, och därifrån ha också de första impulserna utgått, men utvecklingen når likväl en fri och självständig utform-

Fig. 4—5.

ning på frankiskt område och sprider sig därifrån till angelsaxer och friser. I fig. 2—5 återgivas några spridda exempel, vilka vi här i korthet karakterisera.

Fig. 2 är en solidus, slagen i en kyrklig ateljé i Limoges¹³ och representerande den vårdade och förnåma frankiska prägling, vars kortvariga blomstringstid föll omkring 600-talets mitt samt under Dagoberts regeringstid. Myntet bär inskriften: LEMOVIX. RATIO ECLISIAE. MARINIANO MONETA (RIO).

Barbariskt i sin prägel är däremot guldmyntet fig. 3 ur skatten från Wieuwerd i Friesland,¹⁴ nedlagd på 620-talet. Myntet återger en furstes bild samt en yngling med hullingförsett spjut i den ena handen och en korsprydd stav i den andra. Inskriften är vanställd och oläslig.

Samma barbariska utförande kännetecknar också det i fig. 4 avbildade guldmyntet,¹⁵ som återger dragen av någon kyrklig dignitär samt ett ryttarhelgon. Omskriften nämner en icke identifierbar präglingsort samt myntmästaren Leudulf. Myntet tillhör en skatt, som vid slutet av 500-talet deponerats invid St. Martins kyrka i Canterbury.

¹³ Deloche, a. a. Pl. 12: 1.

¹⁴ Janssen, *Der Merowingische Goldschmuck aus Wieuwerd*: Bonner Jahrbücher 1867, Pl. 6: 37.

¹⁵ Brooke, a. a. Pl. 1: 1.

Vi återgiva slutligen i fig. 5 en sceatta¹⁶ av ordinär karaktär, avbildande ett fyrfotadjur av sedvanligt slag samt därjämte en man med processionskors i händerna. Sistnämnda motiv är bekant från angelsaxiska sceattas, särskilt de i London präglade,¹⁷ samt uppträder ännu å mynt från Pippin den lilles tid.¹⁸

De angelsaxiska och frisiska guldskaterna innehålla icke en-

Fig. 6—7.

dast cirkulerande mynt, utan i stor utsträckning även sådana, som blivit omändrade till hängprydnader och alltså försetts med öglor. Härifrån blir sålunda steget icke långt till det förenklade framställningssätt, som betecknas av brakteaterna.¹⁹ Det är också förklarligt, att en dylik brakteattillverkning med förkärlek skulle förläggas till områden, där myntfabrikationen var ringa eller saknades.

Till brakteaterna av västeuropeisk härstamning torde möjligen de båda med samma stans slagna exemplaren få räknas, vilka ingå i guldskattn från Broholm på Fyn.²⁰ De återgiva bilden av tvenne

¹⁶ Belaiew, *Seminarium Kondakovianum*, Bd. 7, Prag 1935, Pl. 3:2.

¹⁷ Sur un sceatta anglo-saxon découvert à Cimiez un personnage nimbé présente deux croix, type romain imité des bronzes de l'empereur Phocas (602—610), particulièrement sur les sceattas émises à Londres. (*Gentilhomme*, a. a. s. 35, Pl. 4:75.)

¹⁸ *Revue Numismatique* 1858, Pl. 12:22.

¹⁹ Guldbrakeater, som direkt kopierats efter bysantinska solidi, äro kända från en grav vid Schretzheim i Württemberg samt en annan från Weingarten i Baden, den förstnämnda graven från 500-talets andra hälft samt innehållande två brakteater, slagna efter ett Justinianusmynt, den andra graven sannolikt från 600-talets början och med en brakteat gjord efter ett mynt av Mauricius Tiberius. (Werner, *Münzdatierte austrasische Grabfunde*, Berlin 1935, s. 130.)

²⁰ Sehested, *Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm*, Köpenhamn 1878, Pl. 41—44. — *Atlas* 1857, Pl. 1:6.

diademprydda furstar och hava i motsats till de nordiska brakteaternas en delvis läslig omskrift, slutande med bokstäverna TANSPEAVG. Om, såsom antagits, inskriften hämtats från ett mynt av Constans (337—350), äro likväl brakteaterna därmed lika litet daterade som de nyssnämnda Licinius- eller Honoriusimita-

Fig. 8—9.

tionerna. Broholmskatten innehåller emellertid också sena avarter av C- och D-brakteater, varför dess nedläggning får anses ha fallit under en sen del av 500-talet.

De senmerovingiska brakteaterna äro kanske till övervägande del rent ornamentalt dekorerade och skulle alltså i detta avseende kunna jämföras med nordiska D-brakteater. Till en del uppvisa de emellertid religiösa motiv av liknande slag som de samtida mynten. Ett angelsaxiskt exempel utgör guldbrakteaten fig. 6 från en grav i Warwickshire.²¹ En annan dylik brakteat återges i fig. 7 och härrör från Andernach vid Rhen,²² där den anträffats i en grav tillsammans med två sena fibulor av den mellaneuropeiska gruppen med oval fot. Graven torde förskriva sig från en sen del av 500-talet.

Tvenne varandra mycket närstående guldbrakteater avbildas i fig. 8—9, båda försedda med samma pärlade kant som så många av sceattamynten (fig. 5),²³ båda återgivande en stående och prä-

²¹ Atlas for nordisk Oldkyndighed, Köpenhamn 1857, Pl. 3, nr 31. Archaeologia, Bd. 3, 1775, s. 371.

²² Bonner Jahrbücher, Bd. 86, 1888, s. 207. Lindenschmit, Altertümer, Bd. 4, Pl. 10: 3, 4.

²³ Jämför den vertikalandade dräkten hos korsbäraren å sceattamynten, fig. 5.

terligt betonad gestalt, den ena med kors i händerna,²⁴ den andra i adorantställning. Brakteaten fig. 8 skall härröra från Tyskland,²⁵ men saknar fynduppgifter. Den andra ingår i ett gravfynd från Gross-Fahner²⁶ vid Gotha i Thüringen. Graven innehåller även tvenne sena fibulor av den mellaneuropeiska gruppen med

Fig. 10—11.

oval fotoch dess ålder torde därför kunna bestämmas till en sen del av 500-talet eller möjligen ännu något senare.

Till sin karaktär mera svårbestämbar är den i fig. 10 avbildade skånska brakteaten av blekt guld.²⁷ Dennas figurframställning synes emellertid svårigen kunna härledas ur kejsarbilderna med uppsträckt hand, utan återger otvivelaktigt en adorant. Ej heller är omskriften av den karaktär, som möter oss å äldre nordiska brakteater, utan är mera besläktad med vissa västeuropeiska företeelser.

Vi avbildade slutligen i fig. 11 en egendomlig brakteattyp, vilken i mycket snarlikt utförande ingår i fyra danska fynd.²⁸ Motivet återger en kröningsscen eller en triumf, med fursten lyftande baneret i sin hand och stående på ett korsprytt podium samt omgiven av en vingad Victoria och en spjutbeväpnad krigare. Å en

²⁴ Jämför de korsbärande Victoriabilderna å bysantinska och merovingiska mynt från 500-talet. Med dylika bilder försedda Justinianusmynt eller merovingiska efterbildningar av sådana ingå i flera exemplar i Wieuwerds-katten. Jämför även guldmyntet, fig. 4, från St. Martin i Canterbury.

²⁵ Atlas 1857, Pl. 3, nr 30.

²⁶ Mitteldeutsche Volkheit, Arg. 5, H. 8, Burg b. M. 1938, Pl. 9. — Uppgifterna kompletterade genom benägna upplysningar från professor Walter Schulz i Halle a. S.

²⁷ Atlas 1857, nr 33.

²⁸ Atlas 1857, Pl. 4, nr 69—72.

av de danska brakteaterna håller fursten även en korsprydd stav i den andra handen, varigenom sålunda ceremoniens kristna inslag ytterligare betonas. Kompositionen är likväl enastående och saknar hittills direkta jämförelsepunkter på annat håll.²⁹ Tidsställningen antydes emellertid av gulds-katten från Randlev i Viborgs amt, där två dylika brakteater anträffats tillsammans med D-brakteater av de sena och till en del helt upplösta typer, som fortbestått till 500-talets slut, om icke ännu något längre.

ZUSAMMENFASSUNG

NILS ÅBERG: Brakteaten aus der Völkerwanderungszeit.

Die ins 5. Jahrhundert gehörigen Brakteaten sind rein nordisch, knüpfen aber unmittelbar oder mittelbar an römische Münzen und Medaillons der jüngeren Kaiserzeit an. Dieser Entwicklungsgang wiederholt sich bis zu einem gewissen Grade während eines späten Teils des 6. Jahrhunderts, wo ganz neue Brakteattypen entstehen, die an angelsächsische, friesische oder spätmerowingische Münzen anknüpfen. In Übereinstimmung mit dem Geschmack der Zeit beginnt nun die religiöse Betonung der Brakteatenbilder hervorzutreten.

²⁹ En mycket barbariserad bild av en kröning eller en tronande furste återgives å ett drivet skrinbeslag från en till 600-talet hörande frankisk grav vid Combles i dep. Somme (Pillory, Bull. Archéologique 1892, s. 368). — Vi omnämna i detta sammanhang även bildframställningen å den bekanta Agilulf-hjälmen från Val di Nievole i Italien.